

Misschien is dit nog wel het meest opvallende aan het monument: het valt nauwelijks op. Misschien vinden we dat ook wel goed zo, want het staat op een roemruchte plek en het is de bedoeling dat het monument ons herinnert aan een schokkende periode uit onze vaderlandse geschiedenis. Moet dat nou? We zijn in Middelburg, vlakbij Koudekerke – de laatste pleisterplaats van onze tocht 'langs de kust', juni 2023.

Balans, zo heet het gebied waar sinds 2005 het Zeeuws Slavernijmonument staat. Daar was van 1720 tot 1889 de Middelburgsche Commercie Compagnie gevestigd met zijn kantoren, pakhuizen, magazijnen en bestuurskamers én beruchte [slavenarchieven](#), nu werelderfgoed. Slavernij in Zeeland? De slavenhandel, dat was toch vooral iets van Amsterdam? Nee dus. Wie nu door het centrum en langs de haven van Middelburg loopt¹, zal zich moeilijk kunnen voorstellen dat daar 250 jaar geleden koopvaardij schepen lagen met honderden voetboeien en kettingen aan boord. Dit waren de slavenscheepen die, met in Nederland ingekochte handelswaar in hun ruimen, naar West-Afrika werden gestuurd. Daar kochten de kapiteins mensen om ze aan de overkant van de oceaan weer te verkopen. Met de opbrengst daarvan konden kostbare specerijen en stoffen worden gekocht die vervolgens in heel Nederland werden verhandeld. Zo profiteerde het hele land van het genadeloze lot van de slaven – mannen, vrouwen, kinderen. Middelburg en Vlissingen waren het epicentrum van die vaderlandse handel in mensen. Hoe kan het toch dat uitgerekend het toen toch zeer protestantse Zeeland in de trans-Atlantische slavenhandel zo 'succesvol' was?

...

Daarvoor moeten we eerst even nog verder terug in de tijd. Toen namelijk de slotakkoorden van de donkerste dagen van de Middeleeuwen klonken en de verlichting van de Renaissance met zijn grote maatschappelijke ontwikkelingen al doorbrak, gaf Johannes Calvijn (1509-1564) aan zijn *theologie* een *sociale lading*, een *ethisch-maatschappelijke* betekenis: "*Behandel anderen zoals je wilt dat ze jullie behandelen.*"² Daarmee vergelijkbaar (en vaak in zijn tegendeel uitgelegd, maar daarover straks meer) zijn de kernachtige woorden '*Ieder het zijne*'. Ze betekenden oorspronkelijk: 'Geef iedereen waar hij recht op heeft'. Met deze twee opvattingen werd het *maatschappelijk rechtvaardigheidsprincipe* als ethisch vraagstuk aan de orde gesteld: 'Is het rechtvaardig dat het goede van de aarde zo ongelijk is en wordt verdeeld? Vind jij dat te-recht?'

Calvijns principe pakte echter bij een groot deel van zijn vólgelingen verkeerd uit! De filosoof en socioloog Alexis de Tocqueville (1805-1859) fileerde met een vlijmscherpe analyse de levenshouding van de Amerikaanse volgelingen: 'Hun zuiver puriteinse afkomst [en duizenden andere oorzaken] moesten er wel toe leiden dat de Amerikaanse geest zich in extreme mate ging richten op zuiver materiële zaken. [...] Alleen door de religie richt hij [de Amerikaan] af en toe vluchtige en verstrooide blikken ten hemel.' Hoe is het mogelijk – vroeg hij zich toen al af – dat de Verenigde Staten van Amerika tegelijk het meest kerkse én het hardvochtigst kapitalistische land van de wereld is? Ook nu zijn de inkomens- en vermogensverschillen er veel groter dan in West-Europa; de sociale voorzieningen zijn minimaal, de armoede overweldigend, het kerkbezoek hoog. Tocqueville zag een *oorzakelijk* verband tussen religiositeit en materialisme.

Hij kon nog niet kennis hebben genomen van *Die protestantische Ethiek und der Geist des Kapitalismus*³, geschreven door de socioloog Max Weber (1864-1920). Daarin geeft ook Weber inhoud en betekenis aan de these dat er een direct verband is tussen calvinisme en kapitalisme. Materiële voorspoed zou een blijk zijn van Gods zegen en Gods zegen weer een blijk van iemands uitverkiezing. Daardoor ging een gelovig leven gepaard met een stapeling van rijkdom. Weber schrijft nadrukkelijk dat Calvijn zo niet dacht; hij doelt op de ideeën en het gedrag van zijn volgelingen, eind van de 16e eeuw en in de 17e eeuw. Die 'stapeling van rijkdom' was juist niét het kenmerk van het *vroeg* kapitalisme ten tijde van Calvijn. Dat legde zich toe op een ascetisch leven van hard, rationeel en systematisch werken. Het was juist niet de bedoeling te genieten van het verdiende geld; de grote winsten die werden gemaakt dienden om te kunnen

investeren in nieuwe economische activiteiten én om 'recht te doen aan armen, weduwen en wezen' – het rechtvaardigheidsprincipe van Calvijn, 'ieder het zijne'. Langzaam maar zeker keert echter het tij: er groeit een kloof tussen geloof en maatschappelijk handelen. Stapeling van geld en goederen wordt wél het doel. Arbeiders worden met het oog op hun religieuze plicht tot hard werken uitgebuit. In de wingewesten konden lokale gemeenschappen die weerstand boden aan de wurgcontracten met de VOC uitgeroeid worden. Bovendien werd de overzeese handel steeds concurrerender, kapingen van schepen en roof van de inhoud waren aan de orde van de dag. De daden van Piet Hein waren noch groot noch groots, laat staan dat die bezongen moeten worden.

Een stap verder leidden koele, rationele rekensommen tot een 'verrijkend' inzicht: de handel in mensen, met de daaromheen aantrekkelijke goederenhandel, was veel winstgevender. En zo kon het gebeuren dat de Middelburgsche Commercie Compagnie tussen 1732 en 1807 tijdens 113 reizen 31.095 Afrikaanse mensen kocht om ze tot slaaf te maken. Circa 4.000 daarvan stierven tijdens de afschuwelijke trans-Atlantische reis. Maar in de kerken galmden de woorden: *'D'algoede God zij ons genadig en zegen' óns in overvloed'*.

Hoezo: ieder het zijne? Die woorden veranderden in hun tegendeel: in alle haarvaten van onze samenleving is ongelijkheid voelbaar. Wie durft het woord rechtvaardigheid uit te spreken? Uiteindelijk legitimeerden deze woorden het verkopen, wegzetten, onderdrukken, het uitbuiten en uitroeien van 'dit mindere – o ja, ook: niet uitverkoren – soort mensen'.

'Jedem das Seine'. Dat is de weg van de slavenhandel naar de poort van Konzentrationslager Buchenwald⁴. Is dat een weg die wij willen gaan? Koning Willem Alexander had de moed daartoe! Lees maar.

'Maar voor mij is er daarnaast nog een andere persoonlijke dimensie. Slavenhandel en slavernij worden erkend als een misdaad tegen de menselijkheid. De stadhouders en de koningen van het Huis van Oranje-Nassau hebben hier niets tegen ondernomen. [...] De Tweede Wereldoorlog heeft ons geleerd dat je je niet tot het uiterste achter wetten kunt verschuilen wanneer medemensen tot beesten worden gereduceerd en aan de willekeur van machthebbers zijn overgeleverd. Op een gegeven moment groeit de morele plicht om op te treden.'

Die eerste woorden van bovenstaand citaat herhaal ik: *"Maar voor mij is er daarnaast nog een andere, persoonlijke dimensie."* Ik wil niet verhehlen dat ik tot 1 juli 2023 koning Willem Alexander niet bepaald zag [ja, ik houd me in...] als de man die ons voorging in de bezinning op de vraag 'ieder het zijne?' Maar toen hij déze woorden uitsprak deed hij iets bijzonders. Wij – ik ook – hebben de neiging ons graag te willen verbinden met iets *moois* in de samenleving, we spreken dan het liefst in meervoud: *'Wij* hebben dat toch maar mooi gefikst...' [en vul zelf maar in]. Maar het verkeerde, het kwaad in de samenleving – daar plaatsen we ons het liefst buiten, dan zijn het de *anderen*: *'Zij...'*. Ieder het zijne? Daarvoor moeten wij onszelf in de ogen durven kijken. Ik denk dat koning Willem Alexander dat deed en zichzelf overwon toen hij zei:

'Voor mij is er daarnaast nog een andere, persoonlijke dimensie. Voor het overduidelijke gebrek aan handelen tegen deze misdaad tegen de menselijkheid, vraag ik vandaag, op deze dag dat we samen het Nederlands slavernijverleden herdenken, vergiffenis.'

1 De [Stadswandeling Cacao, Suiker en Slaven](#) is een initiatief van de gemeente Middelburg.

2 Calvijn baseerde zijn sociale denken onder meer op Lucas 7:31.

3 eerste uitgave in 1905, later volgde een versie waarin hij de kritieken op de eerste uitgave verwerkte en daarop commentaar gaf. Zie ook het mooie artikel [Kapitalisme volgens Weber](#).

4 Psalm 67: 1 (berijming uit 1773). De film Max Havelaar (1976), naar het gelijknamige boek van Multatuli, eindigt met het zingen van dit vers. De foto is daarvan een opname. Het boek en de film maakten op mij een heel grote indruk.

5 Lees ['In paardenstal 99 kreeg ieder het zijne'](#).

Muziek: 1. *'Erbarme dich'* uit de Matthäus Passion van J.S. Bach – is dit niet de ultieme bede om vergiffenis?

2. Al eerder liet ik [Quartett 'O Haupt voll Blut und Wunden'](#) horen. Toen schreef ik: 'Troost van schoonheid.' Nu ook.